

DİLÇİLİK**AZƏRBAYCAN DİLİNİN İNKİŞAF MƏSƏLƏLƏRİ****E.İ.ƏZİZOV*****Bakı Dövlət Universiteti***

Azərbaycan dili xalqımızın milli varlığını müəyyən edən, ulu babalardan bizə miras qalan mənəvi sərvətdir. Qədim kökləri və özünə məxsus inkişaf yolları olan ana dilimiz tarixin sınaqlarından çıxmışdır.

Dilimizin zənginliyi, bədii vüsəti, xalqın saf və aydın dili folk-lorda – qədim xalq yaradıcılığı nümunələrində parlaq bir şəkildə əks olunmuşdur. Oğuz əcdadlarımız arasında yaranmış, ədəbiyyatımızın təməl daşı olan «Kitabi-Dədə Qorqud» eposunun yetkin bədii dili bu gün də öz doğma, isti nəfəsi ilə bizi ovsunlayır: Güz almasına bənzər al yanaqlım; Göz açuban gördüğüm, Könül verib sevdiğim, a Dərsə xan; Qara başım qurban olsun, oğul, sana; Qaza bənzər qızımın – gəlinimün çiçəgi oğul; Çalma, ozan, ayıtma ozan, Qaraluca mən qızın nəsinə gərək, ozan [1].

Azərbaycan dili dərin fikirləri, ən incə, ən zərif hissləri sadə və təsirli bir şəkildə ifadə etmək gücünə malik olan qüdrətli bir dildir. Bunun belə olduğuna inanmaq üçün xalq bayatılarına və «Koroğlu» dastanının şeir parçalarına diqqət etmək kifayətdir.

Cəmisi dörd misradan ibarət olan bayatıda fikrin dərinliyi, həyat həqiqətinin kamil bir şəkildə ifadəsi heyrət doğurur:

Göy üzü damar-damar,	Aşiq yüz ilə dəgər,
Göydən yerə nur damar,	Şana yüzi ilə dəgər,
Ustada kəc baxanın	İl var bir günə dəgməz,
Gözlərinə qan damar.	Gün var yüz ilə dəgər. [2, s. 201-202]

Azərbaycan dilinin bədii imkanları obrazlı düşüncənin güclü olduğu bayatılarda daha çox nəzərə çarpır:

Eləmi yağ əridi,	Bu dağlar ulu dağlar,
Piltədə yağ əridi,	Çəsməli, sulu dağlar,
Dərdimi dağa dedim,	Burda bir qərib ölüb,
Ahımdan dağ əridi.	Göy kişnər, bulud ağlar. [2, s.35, 246]

«Dərdimi dağa dedim, Ahımdan dağ əridi» misralarını Füzulinin «Olsaydı məndəki gəm Fərhadi-mübtələdə, Bir ah ilə verərdi min Bisütuni badə» beyti ilə müqayisə etdikdə dahi şairin xalq dilinə nə qədər yaxından bağlı olduğu aydın olur.

Dilimizin bədi gözəlliyi xalqın döyüşkən ruhunun tərənnüm olunduğu «Koroğlu» dastanında da mükəmməl bir formada ifadə olunmuşdur:

Mindim Qıratın belinə,
Kaş ki, düşman yüz olaydı.
Çəkəndə misri qılıncı
Dərə, təpə düz olaydı. [3, s. 205]

Koroğlunun Nigara müraciətlə söylədiyi şeirlər insanda ən səmimi, ən ülvi hisslər doğuran poetik lövhələrdir:

Ala gözlü Nigar xanım,
Üzün məndən niyə döndü?!
Sənə qurban şirin canım,
Üzün məndən niyə döndü?! [3, s. 185]

Yaxud:

Mənə qara deyən gözəl,
Qaşların qara deyilmi?
Töküləbdü dal gərdənə,
Saçların qara deyilmi? [3, s. 206]

Anadilli yazılı ədəbiyyatımızın hələlik bizə gəlib çatan ilk nümunələri XIII əsrə aiddir. İ.Həsənoğlunun azərbaycanca qəzəlləri və «Dastani-Əhməd Hərami» poeması yazılı ədəbi dil nümunələri kimi çox qiymətlidir.

Xalqımızın Nəsimi, Xətai, Füzuli, Qövsü Təbrizi, Molla Pənah Vaqif, Qasım bəy Zakir, Mirzə Fətəli Axundov, Nəcəf bəy Vəzirov, Əbdürəhim bəy Haqverdiyev, Mirzə Ələkbər Sabir, Cəlil Məmmədquluzadə, Cəfər Cabbarlı, Səməd Vurğun kimi ölməz söz ustaları Azərbaycan dilində mükəmməl sənət nümunələri yaradaraq bədi dili yeni keyfiyyətlərlə zənginləşdirmişlər. Xalq dilindən daima qidalanan, cilalanan Azərbaycan ədəbi dili artıq XVIII əsrdə Vaqifin təmsalında, S.Vurğunun sözü ilə desək, «şirin dil» halına düşmüşdü («Rusiya şerinin şah əsərini, Çevirdim Vaqifin şirin dilinə»).

Müasir Azərbaycan dili güclü ifadə imkanları olan inkişaf etmiş bir dildir. Tarixə nəzər salsaq görərik ki, Azərbaycan dilinin inkişaf yolları heç də hamar olmamış, dilimizin işlədilməsində zaman-zaman çətinliklər olmuş, xalqın doğma dili təzyiqlərə məruz qalmışdır. XII əsrdə Nizami Gəncəvi fars və ərəb dillərinin hakim olduğu bir dövrdə doğma dilinə təhqirənə münasibətlə üzləşmişdi. Özünü yüksək nəsəbdən hesab edən Axsitan Nizamiyə məktubunda yazmışdı: «Türkcəlik bizə vəfalı olmağın sifəti (əlaməti) deyil, Türkəvara deyilmiş söz bizə layiq deyil, O adam ki, yüksək nəsəbdən doğulmuşdur, Ona yüksək söz lazımdır» [4, s. 35]. Bu sözlər doğma ana dilini ürəkdən sevən şairi qəzəbləndirsə də, «qulağından şah halqasının asılmasından», «xəcalətdən başını aşağı dikməsindən» şikayətlənsə də, o, əmrədən boyun qaçırma bilməmiş, öz əsərini Şirvanşahın tələbinə uyğun olaraq, fars dilində, fars və ərəb dillərinin bədi imkanlarından istifadə etməklə yazmışdı.

Tariximizin ayrı-ayrı dövrlərində Azərbaycan ədəbi dilinə ərəb, fars, osmanlı və rus dillərinin təsirləri olmuşdur. Bu təsirlər bəzən elə həddə çatmışdır ki, Azərbaycanın milli təəssübkeş ziyalıları – Həsən bəy Zərdabi, Nəriman Nərimanov, Üzeyir Hacıbəyov, Cəlil Məmmədquluzadə, Ömər Faiq Nəmanzadə, Firidun bəy Köçərli, Əli Nəzmi və başqa-

ları ana dilini və onun saflığını qorumaq uğrunda mübarizə aparmışlar. Həsən bəy Zərdabının həyat yoldaşı Hənifə xanım Məlikova bu məsələ ilə bağlı olaraq yazmışdır: «Həsən bəy ömrünün axırına qədər saf türkçə tərəfdarı olmuşdur. Türk dilinə ərəb və fars kəlmələrinin qatılmasının əleyhinə idi. O, bu barədə çox yazmışdır. Onun «Əkinçi»sinin dili bütün Qafqaz müsəlmanları arasında aydın anlaşılırdı» [5, s. 27].

XX əsrin əvvəllərində ana dilinə diqqət, məktəblərdə tədrisin ana dilində aparılması ən vacib məsələlərdən idi. N.Nərimanov 1906-cı ildə «Həyat» qəzetində nəşr etdirdiyi «Bu gün» məqaləsində ana dilinin nə demək olduğunu emosional bir şəkildə izah edir: «Ana dili! Nə qədər rəfiq, nə qədər ali, hissiyyati-qəlbiyyə oyandıran bir kəlmə! Nə qədər möhtərəm, müqəddəs, nə qədər əzəmətli bir qüvvə!» [6, s. 332].

N.Nərimanov ana dilinin gələcək inkişafı haqqında inamla yazırdı: «Ana dilimiz hər halda qüvvət tapacaqdır, yeni Füzulilər, Vaqiflər, Zəkirlər, Vidadilər, Seyid Əzimlər meydana gələcəklər» [6, s. 333-334]. Nəhayət, o, məqaləsinin sonunda dilimizin Asiyadakı mövqeyini fransız dilinin Avropadakı mövqeyi ilə eyniləşdirir: «Firəng dili Avropada nə məqami-haiz isə bizim də ana dilimiz Asiyada o məqami-haizdir» [6, s. 334].

Ü.Hacıbəyov «Hansı vasitələr ilə dilimizi öyrənib kəsi-maarif etməliyik» (1906) məqaləsində göstərir ki, ana dilimiz kamil bir dildir, bu dildən istifadə etməmək isə böyük bir bədbəxtlikdir: «... bizim türk lisanımız Avropa üləma və filosoflarının rəyinə nəzərən ən vəsi və kamil bir dildir ki, onun vasitəsilə insan ən ali fikirlərini və ən dəqiq hisslərini bəyanə qadirdir. Belə bir zəngin lisanın sahibi olub da ondan istifadə etməməyin özü böyük bir bədbəxtlikdir» [7, s. 28].

O, «Dil» (1910) məqaləsində dili millətin varlığının səbəbi kimi qiymətləndirir: «Çünki doğrudan da əgər biz öz ana dilimizə indiyə qədər baxdığımız nəzərlə baxmaqda davam edərsək, yəni heç bir əhəmiyyət verməsək, ola bilər ki, günlərin bir günü dilimiz itər, batar, yox olar və bir millətin də ki, dili batdı, onda o millət özü də batar, çünki bir millətin varlığına, isbati vücud etməsinə səbəb onun dilidir» [8, s. 215].

Ü.Hacıbəyov ana dilinin normasının korlanmasına qarşı əsl dilçi səriştəsi ilə etiraz edirdi: «Qafqazda türk dilini mükəmməl bilənlərdən Əli bəy Hüseynzadə cənabları dəfələrlə qəti surətdə elan etmişlər ki, türk dilində «hansı ki», «hansılar ki» sözü yoxdur. Mən də deyirəm ki, bu sözü tərcümə üsulilə dərs verən müəllimlər, rusun «kotory» kəlməsini tərcümə etmək üçün özlərindən çıxardıblar; onun istemalı lüzumsuz bir ağırlıqdır» [8, s. 112].

Görkəmli publisist «Dilimizi korlayanlar» (1912) felyetonunda rusca alayarımcıq oxuyanların ana dilində danışarkən cümlənin xəbərini yerində işlətmədiklərini hamının başa düşəcəyi bir şəkildə izah edir:

«Uşaq bazara gedib qoz alır və evə qayıdıb anasına deyir ki, ana, bazardan qoz aldım.

Amma artist qoz alıb qayıtsa, anasına belə deyər:

- Ana, bazardan aldım qoz» [9, s. 428].

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbi dilinin saflığını korlayan üç meyl vardı. Ziyalıların bir qrupu ərəb və fars dillərinə, ikinci qrupu osmanlı dilinə, üçüncü qrupu isə rus dilinə meyl edirdi. Bütün bu məsələlər C.Məmmədquluzadənin «Anamın kitabı» pyesində, «Bizim «obrazovanni»lar», «Abirin və kilab», «Papaslar», «Pək eyi», «Rus məxrəci»

felyetonlarında öz əksini tapmışdır. Böyük ədib ana dilinə etinasızlıq göstərərək yersiz olaraq rusca danışanları, Krilovun «Yolçular və itlər» təmsilinin ana dilimizə ərəb sözləri ilə «Abirin və kılav» kimi tərcümə edilməsini, milli dil ifadəsi «çox yaxşı» əvəzinə osmanlıca «pək eyi»-sini işlədənləri özünəməxsus ustalılıqla tənqid etmişdir.

Ömər Faiq Nemanzadə 1909-cu ildə «Tərəqqi» qəzetində dilimizdə ərəb və fars sözlərinin ifrat dərəcədə işlədilməsinə qarşı yazırdı: «Çox heyflər olsun ki, dilimizin yarısını ərəb və fars sözləri ilə doldurub bizi dilsiz və bədbəxt etmişlər. Elm və mərifətin camaat arasında yayılmağına böyük əngəl olmuşlar. Dilimizi genişləndirərkən, qaşımızı qayırarkən gözümüzü çıxarmışlar» [10, s. 81].

XX əsrin əvvəllərində bəzi müəlliflərin əsərləri ərəb, fars və osmanlı dillərinin söz və ifadələri ilə dolu olduğundan anlaşılmaz bir hala düşmüşdü. Əli Nəzmi «Molla Nəsrəddin» jurnalında (1913, № 1) belələrinə lağa qoyaraq yazmışdı:

Mühərir bəy, əfəndim, bu nə dildir?
Ərəbdirmi, yəhudi, ya xəşildir?

Sonralar Əli Nəzmi dildə ərəb və fars alınmalarının yersiz işlənməsinə «Dil məsələsi» (1927) adlı ayrıca bir şeir də həsr etmişdi:

Dil var ikən gəlin lisan deməyək,
Döndərib farscaya, zəban deməyək.
Hər kəsin var sözü, dili, ağızı,
Ağıza and içək, dəhan deməyək. [11, s. 252]

XX əsrin əvvəllərində ədəbi dillə ana dilinin münasibəti məsələsinin müzakirə olunduğu bir dövrdə diqqəti cəlb edən məqalələrdən birini Firidun bəy Köçərli yazır. Onun «Ana dili» məqaləsində («Molla Nəsrəddin», 1913, № 22, 23) irəli sürdüyü fikirlər öz aktuallığını bu gün də saxlayır: «Hər millətin özünə məxsus ana dili var ki, onun məxsusi malıdır. Ana dili millətin mənəvi diriliyidir, həyatının mayəsi mənzilindədir. Ananın südü bədənin mayəsi olduğu kimi, ananın dili də ruhun qidasıdır, hər kəs öz anasını və vətəninə sevdini kimi, ana dilini də sevir» [12, s. 292].

F.Köçərli adı çəkilən məqaləsində qəzetlərin dilində *işbu, iştə, şimdidi, şol, əfəndim, baqalım, nasıl* kimi osmanlı sözlərinin işlənməsinə ciddi etiraz edir [12, s. 294].

Ü.Hacıbəyov ana dilini bəyənməyib osmanlı ədəbi dilində danışaraq özlərini gülünc vəziyyətə salanların obrazını «O olmasın, bu olsun» komediyasında böyük bir məharətlə yaratmışdır: «*Rza bəy*. Əfəndilər, müsaidənizlə bir kaç kəlmə söz ifadəsinə əşəddi ehtiyacım vardır. (*Heç kəs dinməyir*); Əfəndilər, sükut eliyirsiniz, əcaba, müsaidə vermiyirsinizmi! (*Yenə heç kəs dinmir*). Əfəndilər, bir də cavab verməyəcək olsanız, bu mübhəm sükutinizi kəndim üçün böyük bir həqarət ədd edəcəyəm. Bəkləyürəm, əfəndilər! (*Yenə heç kəs dinməyir*). Rüstəm bəy, bəndənizi təhqir etmək fikriniz var idisə, nə üçün bunu xanənizdə icra edirsiniz, bunu başqa bir yerdə əda etmək qabil deyildimi?» [9, s. 546].

Böyük sənətkar həmin əsərdə Həsən bəy surəti ilə öz nitqində rus dilinin söz və ifadələrini yersiz olaraq işlədib dilimizi korlayanları da gülüş hədəfinə çevirir: «Məşhur uçonuy Darwin də bütün hamıya dokazat

eylədi ki, insan meymundan əmələ gəlir. Darvinin bu sözü ilə saqlasitsya olmaq üçün gedib Afrikadakı «buşmen»lərə və «kontintot»lara baxmaq lazım deyil. Ancaq dovolno çto, bizim bu məclisimizdə oturan Məşədi İbada baxmaq lazımdır» [9, s. 547].

XX əsrin başlanğıcında ədəbi dildə özünü göstərən meyillər 20-ci və 30-cu illərdə də müəyyən həddə davam edir. 20-ci illərdə ərəb və fars mənşəli, 30-cu illərdə isə rus və Avropa mənşəli terminlərin işlədilməsinə üstünlük verilir. Ədəbi dildə, xüsusilə bədii üslubda, türk dili (Türkiyə türkcəsi) elementlərinin işlənməsi isə 30-cu illərin əvvəllərində də müşahidə edilir [13, s. 271, 279].

30-cu illərin ortalarından Azərbaycan ədəbi dilində xəlqilik prinsipinə əsaslanan norma qəti şəkildə müəyyənləşsə də, elmi üslubda terminlərin işlədilməsindəki systemsizlik 1952-ci ilədək davam edir.

Sovet dövründə Azərbaycan ədəbi dilinin işlənmə dairəsi genişləndiyindən, ədəbi dilin funksional üslublarının inkişafı üçün real şərait yarandığından terminologiya məsələsi ön plana keçir. 1922-ci ildə Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi yanında təşkil olunmuş İstilah Komissiyası başlanğıcdan purizm mövqeyini tutur, Azərbaycan dilini əcnəbi sözlərdən təmizləmək məqsədi ilə yalnız milli sözlərdən ibarət terminlər hazırlayır. Puristlər yalnız çətin anlaşılan ərəb, fars terminlərini deyil, dilimizin lüğət tərkibində özünə yer tutmuş, demək olar ki, hamı tərəfindən anlaşılan sözləri də (dövlət, nöqtə, maddə və s.), habelə dilimizdə işlənən beynəlmiləl terminləri də (coğrafiya, botanika, zoologiya və s.) süni səslənən terminlərlə əvəz etmək istəyirdilər. Onlar *dövlət əvəzinə toplantay, nöqtə əvəzinə bənək, maddə əvəzinə nəsnək, coğrafiya əvəzinə yerbilik, aksioma əvəzinə özübəlli, həndəsə əvəzinə biçimbil, mədən suları əvəzinə qırılğan suları, rəsədxana əvəzinə baxovilax* terminlərini təklif edirdilər.

Termin yaradıcılığı məsələsində İstilah Komissiyasının mövqeyi birtərəfli olduğuna görə, təklif olunan terminlərin böyük əksəriyyəti qəbul olunmadı. Mirzə İbrahimov İstilah Komissiyasının uğursuz terminləri haqqında 1944-cü ildə sovet dövrünün ab-havası ilə yazmışdı: «Həyat qırılğan, baxovilax və nəsnəkləri bir talaşa, bir zibil kimi öz yolu üzərindən kənara atdı. Beləliklə, biz beynəlxalq miqyasda işlənən və elmi-fəlsəfi fikirləri ifadə edən abstrakt, absolyut, demokrat, bioloji, kapital kimi istilahları mütləq qəbul etməliyik» [14, s. 34].

Ədalət naminə demək lazımdır ki, puristlər uğurlu terminlər də yaratmışdılar ki, onlardan bəziləri ədəbi dilimizdə indi də işlənir: arayış, bildiriş, anlayış, baxış, giriş, ocaqçı, sonluq, sözlük, uduş və s.

Ədəbi dilin terminologiyasının hazırlanmasında ilk mərhələlərdə müəyyən nöqsanlara yol verilsə də, sonralar görülmüş işlər daha dəqiq, daha məqbul terminlərin qəbul edilməsi ilə nəticələnir; məsələn:

inqilab – revolyusiya – inqilab

nəzəriyyə – teoriya – nəzəriyyə

cəbr – alqebra – cəbr

sərf-nəhv – qrammatika – sərf – qrammatika

izafət – yiyəlik birləşməsi – təyini söz birləşməsi

Sovet dövründə Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafında və zənginləşməsində böyük uğurlar qazanılsa da, dövlət idarələrində və ictimai təşkilatlarda Azərbaycan dilinin işlədilməsində əngəllər vardı. İdarəetmə-

Xəlil Rzanın «Laylam mənim, nərəm mənim» şeirində (1961-1979) qədim və zəngin tarixi olan ana dilimizin qarşılaşdığı problemlərə şairin qəzəbli münasibətini əks etdirən misralar var: «Heç bir dildən əskik deyil»; «Kim qorumur öz dilini, itsin mənim gözlərimdən ilim-ilim» [17, s. 40-41].

Xalqa ürəkdən bağlı olan sənətkarlarımız yaşadıkları dövrdə Azərbaycan dilinə təzyiqlərə cavab kimi ana dilinə olan sevgilərini daha böyük bir məhəbbətlə ifadə etmişlər. Məhəmmədhüseyn Şəhriyarın «Türkün dili» şeiri bu cəhətdən klassik bir nümunədir [18, s. 94-95]. Şairə görə, ana dilimiz dillərin ən gözəlidir, bu dilin qədrini bilib onun saflığını qorumaq lazımdır:

Türkün dili tək sevgili, istəkli dil olmaz,
Ayrı dilə qatsan bu əsil dil olmaz.

Ana dilimizin zəngin bir dil olduğunu, hətta fars şairinin də bu dildən yararlandığını xatırladan M.Şəhriyar eyni zamanda Sabir sənətini də yüksək qiymətləndirir:

Fars şairi çox sözlərini bizdən aparmış,
Sabir kimi bir süfrəli şair pəxil olmaz.

Böyük şair folklorumuzun misilsiz zənginliyini qeyd edir və yeri gəlmişkən, bir xalq məsəlindən də istifadə edir:

Türkün məsəli, folkloru dünyada təkdir,
Xan yorğanı, - kənd içrə məsəldir, - mitil olmaz.

1969-cu ildə Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasına rəhbər seçilməsindən sonra dövlətdə və cəmiyyətdə Azərbaycan dilinin rolu məsələsi yenə aktuallaşır. Elə həmin ildə Heydər Əliyevin Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti) 50 illik yubileyinə həsr edilmiş dövlət əhəmiyyətli yığıncaqda Azərbaycan dilində çıxış etməsi bu işə təkan verir. Məhz həmin vaxtdan başlayaraq respublikada Azərbaycan dilinə münasibət xeyli dəyişir, ana dilinə qayğı göstərilir, anadilli məktəblərin, anadilli siniflərin sayı get-gedə artır [19, s. 5]. 1974-cü ildə Heydər Əliyevin bilavasitə təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə dördcildlik «Müasir Azərbaycan dili» dərsliyi müəlliflərinin Azərbaycan SSR Dövlət mükafatına layiq görülməsi respublika rəhbərinin Azərbaycan dilinə qayğısının bariz nümunəsi idi. Sovet dövründə Heydər Əliyevin ana dilimizin rolunun artırılması sahəsində göstərdiyi səylər, nəhayət, onunla nəticələnir ki, o, 1978-ci ildə respublikanın rəhbəri və Konstitusiya Komissiyasının sədri kimi Azərbaycan SSR Konstitusiyasına Azərbaycan dilinin dövlət dili olması barədə maddənin daxil edilməsinə nail olur. Bu həmin dövrdə dilin və xalqın tarixi üçün çox mühüm bir hadisə idi.

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ana dilimiz tam hüquqla dövlət dili kimi işlənmə imkanı qazanır. Azərbaycan Respublikasının 1995-ci il noyabrın 12-də qəbul edilmiş Konstitusiyasında Azərbaycan Respublikasının dövlət dilinin Azərbaycan dili olması barədəki müddəa qəti şəkildə təsbit olunur: «Azərbaycan Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir. Azərbaycan Respublikası Azərbaycan dilinin inkişafını təmin edir».

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyasında bu maddənin təsbit edilməsi ilə müxtəlif dövrlərdə ana dilimizə qarşı edil-

miş haqsızlıqlara birdəfəlik son qoyulur və beləliklə, Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi işlənməsinin yeni mərhələsi başlayır. 2001-ci il iyunun 18-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev «Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında» fərman imzalayır [20]. Bu fərman Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin başlıca rəmzlərindən olan dövlət dilinin – Azərbaycan dilinin tətbiq və inkişaf etdirilməsinə dövlət qayğısının artırılmasını, ana dilimizin öyrənilməsini, dilimizin cəmiyyətdə tətbiq dairəsinin genişləndirilməsini və bu işə nəzarətin gücləndirilməsini təmin edən çox mühüm tədbirləri əhatə edir. Dövlət dilinin qorunması Qanunda xüsusi yer tutur. Azərbaycan Respublikasında dövlət dilinə qarşı gizli, yaxud açıq təbliğat aparmaq, Azərbaycan dilinin işlənməsinə və inkişafına müqavimət göstərmək, onun hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına cəhd etmək kimi hallar bu Qanunla qadağan olunur. Fərmanda Azərbaycan dilinin tətbiqi sahəsindəki nöqsanlar qeyd olunmuş, onların aradan qaldırılması yolları dəqiq şəkildə göstərilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının 1995-ci ildə qəbul edilmiş Konstitusiyasında Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi təsbit edilməsini və dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 18 iyun 2001-ci il tarixi fərmanını ana dili uğrunda uzunmüddətli mübarizənin təntənəsi saymaq olar. Bu gün təkcə ölkə daxilində deyil, ölkə xaricində də rəsmi çıxışların Azərbaycan dilində səslənməsi ana dilini sevən hər bir azərbaycanlının, azərbaycançılıq ruhu ilə yaşayan hər bir vətəndaşın qəlbində qürur hissi doğurur.

QEYDLƏR

1. Kitabı-Dədə Qorqud. Tərtib edənlər: F.Zeynalov, S.Əlizadə. Bakı, Yazıçı, 1984.
2. Azərbaycan bayatıları. Bakı, Elm, 1984.
3. Azərbaycan dastanları. 4-cü c., Bakı, Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1969.
4. Nizami Gəncəvi. Leyli və Məcnun. Filoloji tərcümə M.Əlizadəninidir. Bakı, Elm, 1981.
5. Hənifə xanım Məlikova-Abayevanın xatirələri (Həsən bəy Məlikov Zərdabının bioqrafiyası). Bakı, «Adiloğlu» nəşriyyatı, 2005.
6. Nərimanov N. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Elm, 1973.
7. Hacıbəyov Ü. Əsərləri. 3-cü c., Bakı, Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1968.
8. Hacıbəyov Ü. Əsərləri. 4-cü c., Bakı, Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1968.
9. Hacıbəyov Ü. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Yazıçı, 1985.
10. Nəmanzadə Ömər Faiq. Əsərləri. Bakı, Yazıçı, 1983.
11. Nəzmi Ə. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Yazıçı, 1979.
12. Köçərli F. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1963.
13. Hacıyev T.İ. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. 2-ci hissə. Bakı, Maarif, 1987.
14. İbrahimov M. Azərbaycan dili. Bakı, Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1957.
15. Qriç A. Otuz ildən sonra // M.İbrahimov. Ana dili – hikmət xəzinəsi. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1991, s. 108-131.
16. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. 2-ci c., Bakı, Yazıçı, 1984.
17. Xəlil Rza. Taparam səni. Bakı, Yazıçı, 1980.
18. Şəhriyar Seyid Məhəmmədhusəyn. Divani-türki. Bakı, «Əlhuda-sabah», 1993.
19. Cəfərov N., Seyidov Y. Azərbaycan dövlət dili milli sərvətimizdir // Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi. 2001. № 2, s. 3-8.
20. Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı // Azərbaycan, 2001, 19 iyun.

ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКА

Э.И.АЗИЗОВ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются особенности развития азербайджанского литературного языка в различные периоды, исследуются вопросы борьбы за родной язык и сохранение его чистоты, а так же использование азербайджанского языка как государственного.

THE PROBLEM OF DEVELOPMENT OF THE AZERBAIJANI LANGUAGE

E.I.AZIZOV

SUMMARY

Here the author is dealing with the peculiarities of development of the Azerbaijani literary language in different periods, being investigated the struggle for the native language, preserving of its neatness, and as well as the usage of the Azerbaijani language as a national language.